

דו"ח מחקר

חוסן והתמודדות האוכלוסייה היהודית בעקבות

המשבר הפוליטי-חברתי לאחר הבחירות

מדידת חוזרת שלישית 10 לאוגוסט 2023

¹פרופסור שאול קמחי
²פרופסור יוחנן אשל
³ד"ר הדס מרציאנו
⁴ד"ר מאיה סימן טוב
⁵אריאל קאים, MPH
⁶פרופסור ברוריה עדיני

¹ פרופסור שאול קמחי, Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה- well-being, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב.

² פרופסור יוחנן אשל, מכללה אקדמית תל חי ואוניברסיטת חיפה.

³ ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, החוג לפסיכולוגיה, מכללה אקדמית תל חי, המכון לעיבוד מידע וקבלת החלטות (מעמק"ה), אוניברסיטת חיפה.

⁴ ד"ר מאיה סימן טוב, התוכנית למצבי חירום ואסון, אוניברסיטת תל-אביב

⁵ אריאל קאים, Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה- well-being, אוניברסיטת תל אביב, התוכנית למצבי חירום ואסון, אוניברסיטת תל-אביב.

⁶ פרופסור ברוריה עדיני, Reswell, ראשת החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב.

תמצית מנהלים

דוח המחקר הנוכחי מציג את עיקרי הממצאים של מחקר אורך בנושא "חוסן והתמודדות האוכלוסייה היהודית בישראל בעקבות הבחירות והקמת ממשלת הימין". המחקר בוצע ע"י צוות חוקרים מאוניברסיטת תל אביב (שיתוף פעולה בין-לאומי לחקר החוסן והמיטביות ResWell) והמכללה האקדמית תל חי. המחקר מבוסס על שלוש מדידות חוזרות של אותו מדגם: האחת נערכה זמן קצר לפני הבחירות (באוקטובר 2022), השנייה נערכה בפברואר 2023, כשלושה וחצי חודשים לאחר הבחירות, אחרי הקמת ממשלת ימין, ומדידה שלישית נערכה בימים אלה (7-10 אוגוסט 2023). הממצאים המוצגים בדו"ח בוחנים את ההבדלים בין תוצאות שלוש המדידות, ואת ההבדלים בין המשיבים שהצביעו לאחת המפלגות שמרכיבה כיום את הקואליציה ($n=431$), לבין המשיבים שהצביעו לאחת המפלגות השייכת לאופוזיציה ($n=354$). משיבים שהצביעו למפלגה שלא עברה את אחוז החסימה, או הצביעו למפלגה ערבית, לא נכללו בניתוח זה ($n=110$). בסה"כ השתתפו בכול שלוש המדידות ונכללו בניתוח הנוכחי 785 משתתפים. להלן עיקרי הממצאים:

- 1. חוסן לאומי** - למרות שהנתונים מראים על מגמת ירידה בממוצע החוסן הלאומי הבדיקה הסטטיסטית של ממוצע כלל המדגם לאורך שלוש המדידות אינה מצביעה על הבדלים מובהקים. עם זאת, כשבדקנו את הממוצעים לפי קבוצת תומכי קואליציה לעומת קבוצת תומכי אופוזיציה נמצאו מגמות הפוכות ומובהקות: ממוצע החוסן הלאומי בקרב תומכי קואליציה עולה באופן מובהק לאורך שלוש המדידות, בעוד הממוצע בקרב תומכי האופוזיציה יורד באופן מובהק לאורך שלוש המדידות החוזרות. בבדיקת ההבדלים בין תומכי קואליציה ואופוזיציה נמצא כי במדידה הראשונה (אוקטובר 2022) תומכי האופוזיציה לעומת הקואליציה דיווחו על רמת חוסן לאומי גבוהה יותר ואילו בשתי המדידות בהמשך (פברואר ואוגוסט 2023), המגמה התהפכה, תומכי האופוזיציה דיווחו על חוסן לאומי נמוך יותר באופן מובהק בהשוואה לתומכי הקואליציה.
- 2. תקווה** – בהשוואת הממוצע הכללי של המדגם על פני שלוש המדידות יש הבדל מובהק בין מדידה שנייה למדידה שלישית: רמת התקווה של כלל המדגם ירדה באופן מובהק. בהשוואה בין תומכי הקואליציה לתומכי האופוזיציה יש הבדל מובהק בין שתי הקבוצות בכול המדידות: תומכי האופוזיציה מדווחים על תקווה נמוכה יותר במידה מובהקת. יש לציין כי הפער בין שתי הקבוצות הולך ומתרחב, ובעיקר בולט ההבדל במדידה השלישית (אוגוסט 2023).
- 3. חוסן אישי** - השוואת ממוצע החוסן האישי של כלל המדגם לאורך שלוש המדידות מראה על ירידה מובהקת בקרב כלל המדגם וגם בחלוקה לפי תומכי קואליציה או תומכי אופוזיציה – ללא הבדל מובהק בין הקבוצות (בכל אחד מזמני המדידה).
- 3. מורל** – השוואת הממוצע של כלל המדגם לאורך שלוש המדידות מראה כי יש ירידה מובהקת במדידה השנייה ובמדידה השלישית (ללא הבדל מובהק בין הללו), בהשוואה למדידה ראשונה. בהשוואה בין תומכי קואליציה לתומכי אופוזיציה מצאנו מגמות הפוכות עם הבדלים מובהקים במדידה שנייה ומדידה שלישית: המורל של תומכי הקואליציה עולה והוא גבוה יותר באופן מובהק בהשוואה למורל של תומכי האופוזיציה, שירד ממדידה אחת לבאה. ההבדלים בשתי הקבוצות בין המדידות הינם מובהקים רק במדידה השנייה (פברואר 2023) והמדידה השלישית (אוגוסט 2023).

4. **תסמיני דחק (חרדה ודיכאון)** – ממוצע רמת תסמיני הדחק של כלל המדגם עולה במידה מובהקת לאורך שלוש המדידות. בהשוואה בין תומכי קואליציה לתומכי אופוזיציה מצאנו כי במדידה הראשונה לא היה הבדל בין שתי הקבוצות, אולם במדידה שנייה ושלישית יש הבדל מובהק (שהולך ועולה): תומכי האופוזיציה מדווחים על תסמיני דחק רבים יותר, שהולכים ועולים בצורה מובהקת בין המדידות, בעוד תומכי הקואליציה מדווחים על רמת דחק שאינה משתנה באופן משמעותי ומובהק בין המדידות.

5. **תחושות סכנה** – בדיקת רמת תחושות הסכנה בקרב שתי הקבוצות מצביעה על כיוונים מנוגדים: במדידה הראשונה (אוקטובר 2022) מדווחים תומכי האופוזיציה על תחושות סכנה נמוכות יותר, במידה מובהקת, בהשוואה לתומכי הקואליציה. ואילו, במדידות השנייה (פברואר 2023) והשלישית (אוגוסט 2023) תומכי האופוזיציה מדווחים על תחושות סכנה גבוהות יותר, באופן מובהק, בהשוואה לקבוצת הקואליציה. מגמה זו הולכת ומתחזקת מהמדידה השנייה לשלישית.

6. **תפיסת איומים** – מדידה זו נערכה רק במדידה השנייה והשלישית. תומכי האופוזיציה מדווחים על תפיסת איומים ממוצעת גבוהה יותר במובהק בשתי המדידות, בהשוואה לתומכי הקואליציה. כלל המשיבים דירגו את האיום של אלימות בתוך החברה הישראלית כאיום שמסכן אותם אישית במידה מרבית.

לסיכום, המחקר הנוכחי מראה את הפער הגדול (שהולך ומתרחב בקצב מדאיג) בין שני חלקי האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל. פער זה מעמיד בסימן שאלה נושאים בעלי חשיבות רבה מאד, כמו גם את החוסן הלאומי והיכולת להגיע ללכידות חברתית שכה חיונית ליכולתנו להתמודד עם כול האתגרים העומדים לפתחנו.

מבוא

בחודש נובמבר 2022 נערכו בחירות בישראל שלאחריהן הוקמה ממשלה בראשות בנימין נתניהו הכוללת את מפלגות הימין. זמן קצר לאחר הקמת הממשלה, החל משבר חברתי/פוליטי (שעדיין נמצא בעיצומו) ובמרכזו התהליך לשינוי החוקים שקרוי "הרפורמה המשפטית" ובעקבותיו פעולות מחאה שנמשכות חודשים ארוכים. המחקר הנוכחי מבוסס על שלוש מדידות חוזרות בקרב אותו מדגם (N=785). המדידה הראשונה נערכה זמן קצר לפני הבחירות (באוקטובר 2022). המדידה השנייה נערכה בפברואר 2023, כשלושה חודשים לאחר הבחירות, אחרי הקמת ממשלת ימין. המדידה השלישית נערכה בימים אלה (אוגוסט 2023). המחקר בוחן את הנושאים הקשורים לחוסן, דחק ו-well-being: חוסן לאומי, חוסן אישי, מדדי התמודדות (תקווה, מורל, תסמיני דחק, תפיסת איומים, ומאפיינים דמוגרפיים כולל דיווח על דפוס ההצבעה לכנסת הנוכחית (ראו דוח מחקר קודם שנעשה לאחר מדידה שנייה).

חוסן (resilience)

חוסן הוא מושג תיאורטי המתייחס ליכולת של פרט, קבוצה/קהילה או חברה שלמה (כדוגמת מדינה) להתמודד בהצלחה עם אירוע קשה, שעלול לנבוע מאסון טבע (כגון רעידת אדמה) או מעשה ידי אדם (למשל, טרור, מלחמה). האירוע הקשה מהווה איום על הפרט ו/או הקבוצה. בנוסף, חוסן מתייחס גם ליכולת להתאושש מהאסון מהר ככל האפשר, ולחזור, עם חלוף האיום או ירידתו, לתפקוד תקין (Bonanno et al., 2015). שלא כמקובל במחקרי חוסן רבים, המחקר הנוכחי עוסק בחוסן בעקבות משבר חברתי/פוליטי בישראל בעוצמה, שככול הנראה, טרם התרחשה לפני כן. חוסן מהווה מדד מקובל לניבוי היכולת של הפרט/החברה להתמודד בהצלחה עם מצבי דחק בעתיד. בספרות המחקרית מקובל להבחין בין שלוש רמות חוסן: אישי, קהילתי ולאומי, שהקשרים ביניהם הינם חיוביים: ככל שהאחד גבוה כן גבוהים גם השניים האחרים (Kimhi, 2016). במחקר הנוכחי מדדנו שני סוגי חוסן אישי ולאומי.

חוסן לאומי National resilience - (המכונה גם חוסן חברתי Societal resilience) חיוני ביותר לחברה הצריכה להתמודד עם איום על כלל או רוב השייכים לחברה. חלק מהחוקרים העוסקים במושג החוסן הלאומי מסבירים את העלייה בהתמקדות במושג זה בריבוי המשברים המאיימים על בני האדם בעשור האחרון, כדוגמת משבר האקלים, אסונות טבע, מגפת הקורונה ואסונות כתוצאה ממעשי אדם (טרור, מלחמה ועוד). המחקר הנוכחי מתמקד בחוסן הלאומי של מדינת ישראל בהקשר של הבחירות והחלפת הממשלה, בתהליך שהביא לאי-הסכמות בין חלקי העם ולמשבר חברתי המתהווה לנגד עינינו. משבר זה כולל הפגנות, מחאות גדולות, וסימנים רבים ומגוונים לקונפליקט בין תומכי ומתנגדי הממשלה.

במחקרים שערכנו בישראל, לאורך משבר הקורונה ובמהלך משברים בטחונים, כמו לדוגמא סביב רצועת עזה, מצאנו כי חוסן לאומי כולל ארבעה תחומים: הזדהות עם המדינה, סולידריות, אמון בצדק חברתי, ואמון בהנהגת המדינה ובמוסדותיה. האמון בהנהגת המדינה ובמוסדותיה נמצא לעיתים קרובות במחקר כמרכיב שהשפיע במידה הרבה ביותר על רמת החוסן הלאומי (Kimhi et al., 2022; Kimhi & Eshel, 2019). מחקרים אלה מצביעים על כך שככל שרמת החוסן הלאומי נמוכה יותר, אוכלוסיית המדינה הינה מפולגת יותר, מגלה סולידריות חברתית ברמה נמוכה יותר, מראה פחות הסכמה עם ערכי יסוד משותפים, ומאופיינת בפערים חברתיים רבים יותר. התוצאה של פערים בין תומכי קואליציה לתומכי אופוזיציה היא שהחוסן הלאומי בישראל נמצא בירידה ברורה. נציין שהחוסן הלאומי מהווה מדד

חשוב שמאפשר לנבא במידה טובה את יכולת העמידה של החברה, שכן הוא מצביע על יכולת ההתמודדות עם אתגרים שונים, כמו משבר הקורונה או קונפליקט מזוין (Kimhi et al., 2022).

מדדי התמודדות (Coping indicators)

מדדי התמודדות מצביעים על יכולת ההתמודדות של האוכלוסייה עם משבר, כמו גם על מידת היכולת להתאושש ולחזור לשגרה לאחר המשבר. קיימות צורות שונות לבחינת מדדים אלה, ואחת המקובלות היא שימוש בשאלונים כמדד למצב הפרט/האוכלוסייה בעתות משבר (לדוגמה, Eshel et al., 2019). נהוג להבחין בין שתי צורות עיקריות של מדדי התמודדות:

(א) **מדדים 'חיוביים'** - ככול שהציון של מדדים אלה גבוה יותר, כך ההתמודדות של הפרט/האוכלוסייה טובים יותר. לדוגמה, חוסן לאומי, מורל ותקווה. ככול שהציון בכול אחד ממדדים אלה גבוה יותר, כך ניתן להתייחס אליהם כאינדיקטורים להתמודדות מוצלחת, ולהיפך.

(ב) **מדדים 'שליליים'** - ככול שרמתם גבוהה יותר, כך ההתמודדות של הפרט/הקבוצה טובה פחות. לדוגמה, תסמיני דחק (תסמיני דחק וחרדה), תחושות סכנה ותפיסת איומים. ככול שהציון בכול אחד ממדדים אלה גבוה יותר, כן גדול הקושי בהתמודדות.

המחקר הנוכחי

המחקר הנוכחי מבוסס על שלוש מדידות חוזרות בהן השתתפו אותם המשיבים בכול שלוש המדידות: המדידה ראשונה נעשתה לפני הבחירות האחרונות (באוקטובר 2022, שבועות ספורים לפני הבחירות שהתקיימו בנובמבר 2022). המדידה השנייה נערכה לאחר הבחירות, בפברואר 2023, לאחר הקמת ממשלת הימין בראשותו של בנימין נתניהו ובעיצומו של משבר ה"רפורמה המשפטית" (בשבוע שבו חוקי הרפורמה הראשונים הובאו להצבעה בוועדת "חוקה חוק ומשפט"). המדידה השלישית נערכה בימים האחרונים (איסוף הנתונים נעשה ב-4 עד 9 לאוגוסט, 2023), זמן קצר לאחר שעבר החוק על "צמצום עילת הסבירות" בכנסת. המדגם מייצג את האוכלוסייה היהודית הבוגרת של ישראל. השאלון הופץ באמצעות פאנל אינטרנטי (חברת סקר-נט) הכולל למעלה מ-65 אלף אנשים, המייצגים את הקבוצות והסקטורים השונים באוכלוסייה היהודית של ישראל, והמדגם נבנה כך שייצג את האוכלוסייה היהודית הבוגרת של ישראל. המחקר הנוכחי מתבסס רק על תשובות המשיבים שענו על כל שלוש המדידות. בניית תוצאות המדגם ערכנו השוואה בין משיבים שהעידו על עצמם ככאלו שהצביעו למפלגה מהקואליציה (ליכוד, ציונות דתית, ש"ס, ויהדות התורה) לעומת כאלו שהצביעו למפלגה מהאופוזיציה (יש עתיד, המחנה הממלכתי, ישראל ביתנו, ומפלגת העבודה). מסיבה זו הוצאנו מהחישובים 110 משיבים שדיווחו על דפוס שלא רלוונטי לאחת משתי קבוצות אלו (הצביעו למפלגה שלא עברה את אחוז החסימה, הצביעו בפתק לבן, לא הצביעו כלל או הצביעו עבור מפלגה ערבית). לוח 1 מציג את התפלגות המדגם בהתאם למאפיינים דמוגרפים שונים.

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים של המשיבים (N=785)

משתנה	קבוצה	משיבים	אחוז	ממוצע (סטיית תקן)
גיל	18-30	142	18.1	47.09 (15.58)
	31-40	156	19.9	
	41-50	156	19.9	
	51-60	149	19.0	
	61-82	181	23.1	
מגדר	1. גברים	417	53.1	
	2. נשים	368	49.9	
מידת דתיות	1. חילוני	364	46.3	
	2. מסורתי	252	32.1	
	3. דתי	105	13.4	
	4. דתי מאד	64	8.2	
הכנסה ממוצעת למשפחה ביחס לממוצע בישראל	1. הרבה יותר נמוכה	221	28.2	
	2. נמוכה מהממוצע	181	23.1	
	3. בערך כמו הממוצע	223	28.4	
	4. גבוהה מהממוצע	122	15.5	
	5. הרבה יותר גבוהה	38	4.8	
עמדות פוליטיות	1. מאד שמאל	5	.6	3.55 (.78)
	2. שמאל	55	7.0	
	3. מרכז	300	38.2	
	4. ימין	351	44.8	
	5. מאד ימין	74	9.4	
אזור מגורים	1. מחוז צפון	174	22.2	
	2. מחוז חיפה	150	19.1	
	3. מחוז המרכז	293	37.3	
	4. מחוז שרון	80	10.2	
	5. מחוז ירושלים	88	11.2	
הצבעה למפלגה בבחירות האחרונות	1. הליכוד	231	29.4	
	3. הציונות הדתית	115	14.6	
	5. ש"ס	39	5.0	
	6. יהדות התורה	46	5.9	
	סה"כ קואליציה	431	54.9	
	2. יש עתיד	188	23.9	
	4. המחנה הממלכתי	87	11.1	
	7. ישראל ביתנו	35	4.5	
	10. מפלגת העבודה	44	5.6	
	סה"כ אופוזיציה	354	45.1	
מפלגה עבודה הייתי מצביע היום (אם היו בערכות היום)	הליכוד	183	23.3	
	יש עתיד	128	16.3	
	הציונות הדתית	69	8.8	
	המחנה הממלכתי	187	23.8	
	ש"ס	29	3.7	
	יהדות התורה	45	5.7	
	ישראל ביתנו	30	3.8	
	מפלגת העבודה	20	2.5	
	מפלגה אחרת	14	1.8	
	לא אצביע ופתק לבן	46	5.9	

כלי המחקר

כלל הסולמות שנכללו במחקר שמשו אותנו במחקרים קודמים והראו נתוני תוקף ומהימנות טובים (ראו קישור לדוח בסוף רשימת המקורות, ראו פירוט מהימנות אלפא-קרונבך של כל סולמות המדידה בלוח 2). סולמות המדידה כללו:

א. שאלון חוסן חברתי (Kimhi & Eshel, 2019). סולם זה כולל 15 פריטים. טווח התשובות נע מ 1 = כלל לא מסכים עד 6 = מסכים מאוד.

ג. שאלון תקווה שאלון זה מבוסס על Kimhi et al. (2020) ועל Jarymowicz and Bar-Tal (2006). השאלון כולל 5 פריטים. טווח הסולם נע מ 1 = תקווה מועט ביותר, ועד ל 5 = תקווה רבה מאוד.

ד. מורל (מצב רוח נוכחי) נבדק בעזרת פריט אחד: "כיצד היית מגדיר/ה את המורל (מצב רוח) האישי שלך בימים אלה?". טווח הסולם נע מ 1 = מאד לא טוב, ועד ל 5 = טוב מאד.

ה. שאלון תסמיני דחק (חרדה ודיכאון; BSI, Derogatis & Savitz, 2000). כולל 8 פריטים (4 לתסמיני חרדה ו-4 לתסמיני דיכאון). טווח הפריטים נע מ 1 = בכלל לא, ועד 5 = במידה רבה מאד

ו. שאלון תחושות סכנה (Solomon & Prager, 1992) כולל 7 פריטים שהטווח שלהם נע מ 1 = בכלל לא ועד 5 = במידה רבה מאד.

ז. תפיסת איומים. מבוסס על 8 פריטים הבודקים באיזו מידה האיומים הבאים מדורגים כמאיימים על המשיב/ה אישית: מצב כלכלי, בריאותי, ביטחוני, פוליטי, הגרעין האיראני, משבר האקלים, האלימות בחברה בישראל ורעידת אדמה. טווח הפריטים נע בין 1 = כלל לא מאיים ועד 5 = מאיים במידה רבה מאד. שאלון זה נכלל רק במדידות השנייה והשלישית.

ח. פרטים דמוגרפיים: הכנסה ממוצעת למשפחה, עמדות פוליטיות, תמיכה בממשלה הנוכחית, רמת השכלה, מצב משפחתי, גיל, מגדר, דתיות רמת הכנסה, רמת דתיות, נטייה פוליטית (ראו התפלגות המאפיינים הדמוגרפיים בלוח 1).

לוח 2: מהימנות אלפא קרונבך של סולמות המדידה בשלוש המדידות החוזרות

סולם	מספר פריטים	אלפא קרונבך α		
		מדידה 1	מדידה 2	מדידה 3
חוסן לאומי	15	.89	.87	.87
תקווה	5	.91	.93	.95
חוסן אישי	2	.61	.69	.58
תסמיני דחק	8	.91	.91	.93
תחושות סכנה	7	.84	.86	.88
תפיסת איומים	8	--	.84	.85

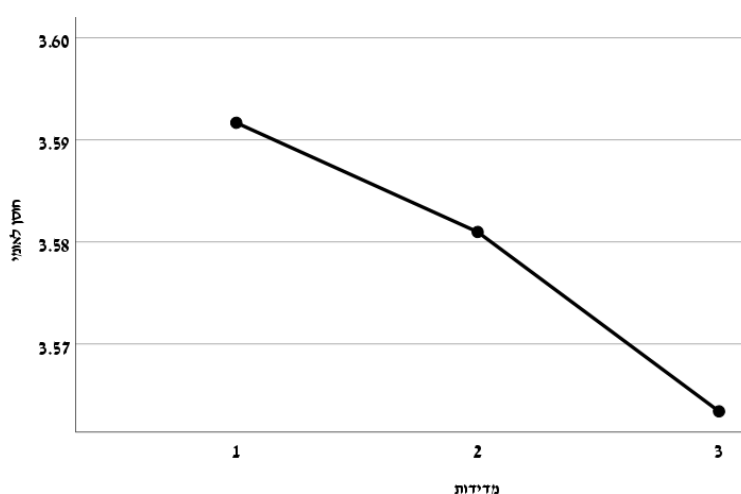
ניתוח הנתונים

חישבנו ציון ממוצע לכול סולם בכל אחת משלוש המדידות. לניתוח הנתונים בוצע ניתוח שונות דו-גורמי מסוג General Linear Model למדידה חוזרת עם המשתנה הבין נבדקי "קבוצת הצבעה" (תומכי קואליציה לעומת תומכי אופוזיציה). ערכנו שני סוגי עיבודים: (א) ניתוח של ממוצע כלל המדגם לאורך שלוש המדידות. (ב) ניתוח לפי תומכי אופוזיציה וקואליציה לאורך שלוש המדידות.

עיקרי הממצאים

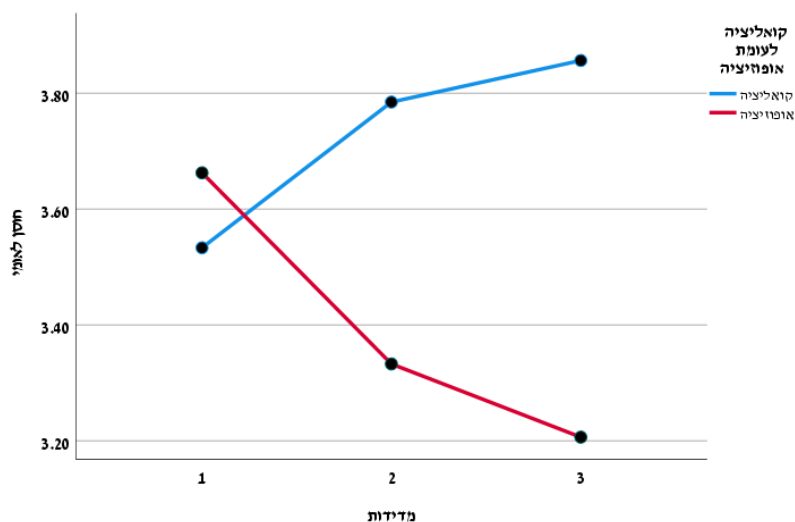
חוסן לאומי (חברתי) – National resilience

תרשים 1: חוסן לאומי, ממוצע של כלל המדגם לאורך שלוש מדידות חוזרות (סולם 1-6)

כפי שניתן לראות בתרשים 1, ממוצע החוסן הלאומי של כלל המדגם לאורך שלוש מדידות מראה על מגמת ירידה (לא מובהקת) לאורך שלושת המדידות.

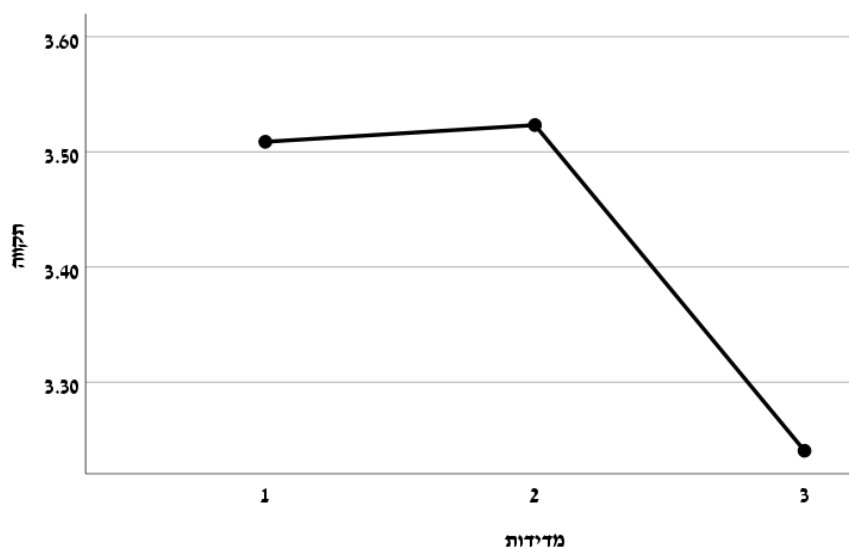
תרשים 2: השוואה בין תומכי קואליציה ותומכי אופוזיציה לאורך שלוש מדידות חוזרות של חוסן לאומי (סולם 1-6).

בתרשים 2 ניתן לראות הבדלים מובהקים ברמת החוסן הלאומי בין תומכי קואליציה ואופוזיציה בכול אחת משלוש המדידות: במדידה הראשונה תומכי האופוזיציה דיווחו על רמת חוסן גבוהה יותר מתומכי הקואליציה ($p=.04$), במדידות השנייה והשלישית המגמה מתהפכת ותומכי הקואליציה מדווחים על רמת חוסן לאומי גבוהה יותר מתומכי האופוזיציה ($p=.001$). תרשים 2 מראה כי רמת החוסן הלאומי בקרב תומכי הקואליציה עולה במידה מובהקת בין שלוש המדידות, בעוד שבקרב תומכי האופוזיציה רמת החוסן הלאומי יורדת בצורה מובהקת לאורך שלוש המדידות.

תקווה

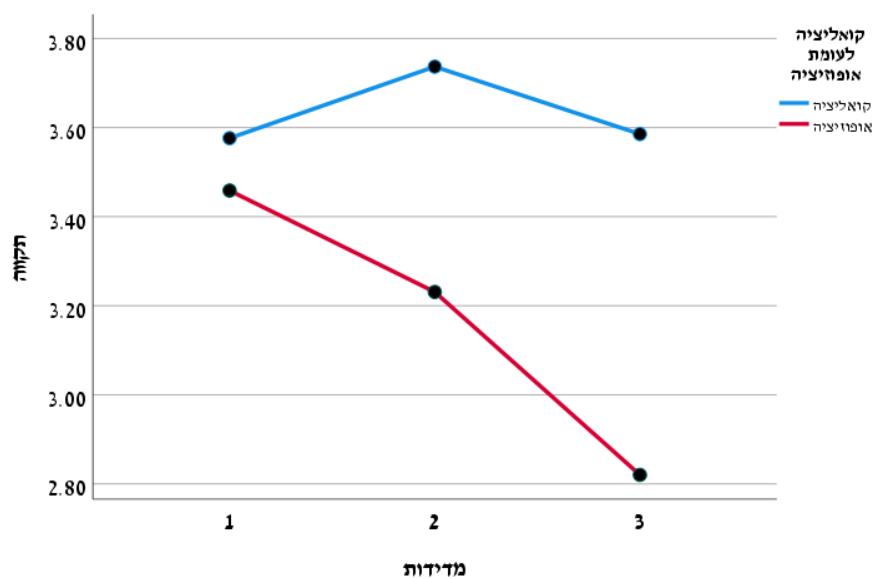
תרשים 3: ממוצע רמת התקווה של שלוש מדידות חוזרות של כלל המדגם (סולם 1-5).

ניתן לראות בתרשים 3 כי לא היה שינוי מובהק בממוצע רמת התקווה של כלל המדגם בין המדידה הראשונה למדידה השנייה. אולם יש ירידה מובהקת ($p=.001$) ברמת התקווה הממוצעת של כלל המדגם בין מדידה שנייה למדידה שלישית.

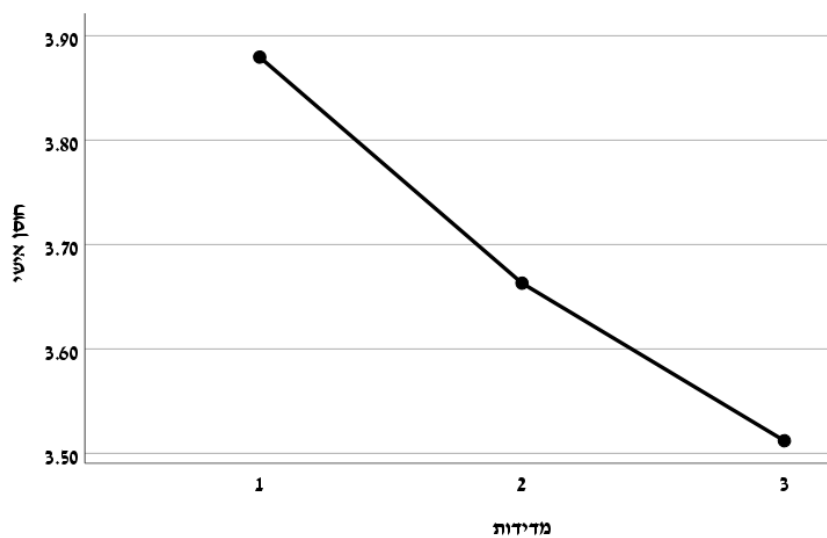
תרשים 4 מצביע על הבדלים מובהקים בכול שלוש המדידות בין תומכי קואליציה לתומכי אופוזיציה: ($p=.038$) עבור המדידה הראשונה, והבדל זה גדל ומתרחב במדידה השנייה והשלישית ($p=.001$). ניתן לראות שדפוס רמת התקווה לאורך שלוש המדידות שונה בין שתי הקבוצות. בעוד בקרב תומכי הקואליציה נראית עליה קטנה אך מובהקת ($p=.05$) מהמדידה הראשונה לשנייה ולאחר מכן ירידה מובהקת לרמה הקודמת במדידה השלישית ($p=.05$), בקרב תומכי האופוזיציה נמצאה ירידה גדולה ומובהקת ממדידה אחת לבאה בכל שלוש המדידות ($p=.001$).

תרשים 4: השוואה בין תומכי קואליציה ותומכי אופוזיציה לאורך שלוש מדידות חוזרות של רמת התקווה (סולם 1-5).

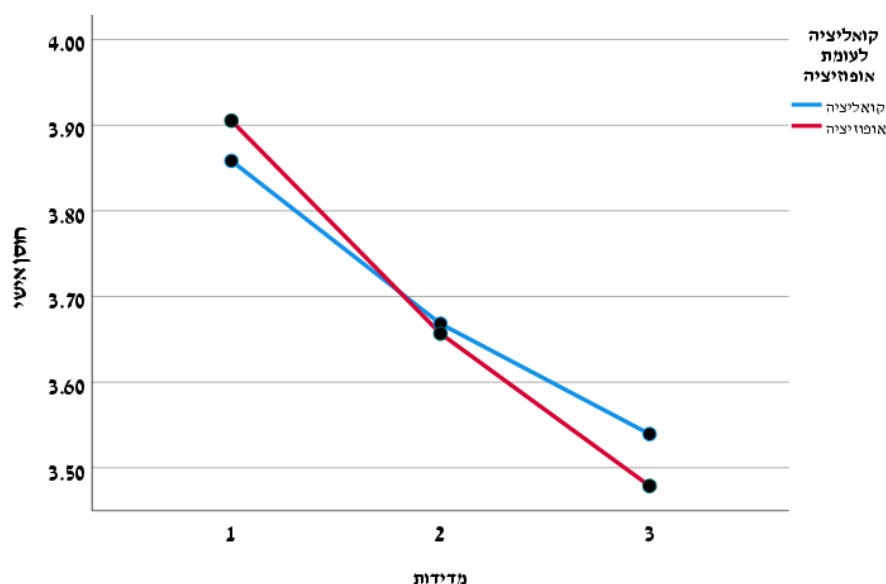
חוסן אישי

תרשים 5: ממוצע של שלוש מדידות חוזרות של חוסן אישי - כלל המדגם (סולם 1-5)

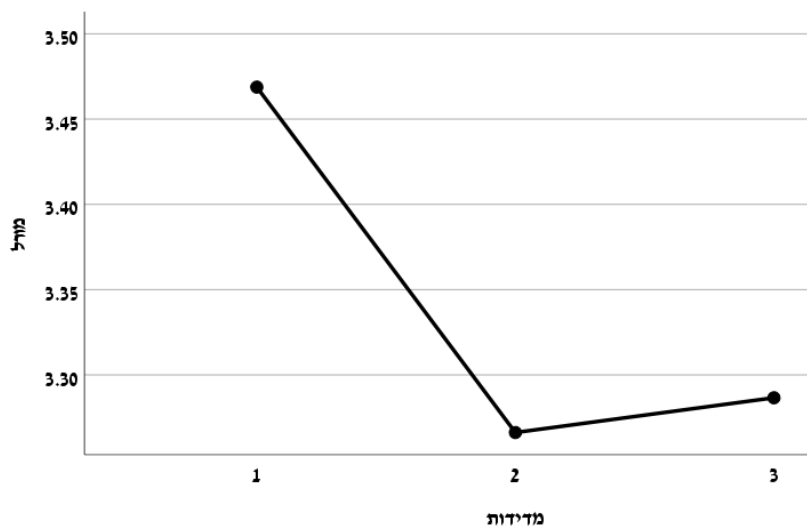
ניתוח הממוצע של כלל המדגם בתרשים 5 מראה על ירידה מובהקת ברמת החוסן האישי לאורך שלוש המדידות ($p < .001$).

תרשים 6: השוואה בין תומכי קואליציה ותומכי אופוזיציה לאורך שלוש מדידות חוזרות של חוסן אישי (סולם 1-5).

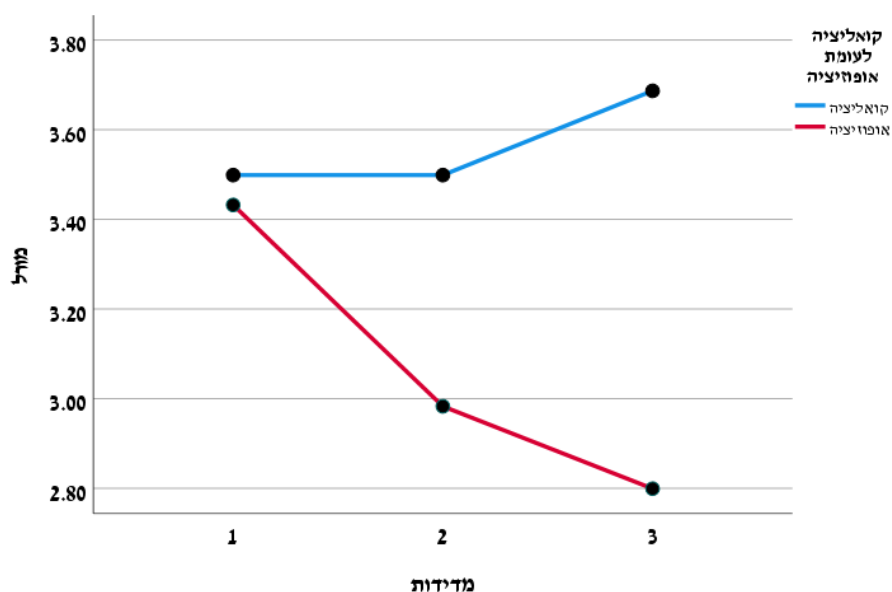
תרשים 6 מצביע על כך שבניתוח רמת החוסן האישי בקרב תומכי הקואליציה לעומת תומכי האופוזיציה לא נמצאו הבדלים בכול שלוש המדידות בין שתי הקבוצות. אם כי בכול אחת מהקבוצות נמצאו הבדלים מובהקים בין המדידות ($p=.001$): החוסן האישי בשתי הקבוצות נמצא בירידה מובהקת לאורך שלוש המדידות. מורל

תרשים 7: ממוצע רמת המורל של כלל המדגם לאורך שלוש מדידות חוזרות (סולם 1-5)

בתרשים 7 מוצג ניתוח רמת המורל של כלל המדגם המראה ירידה מובהקת במדידה השנייה לעומת הראשונה ($p=.001$), אך ללא הבדל מובהק במדידה השלישית לעומת השנייה.

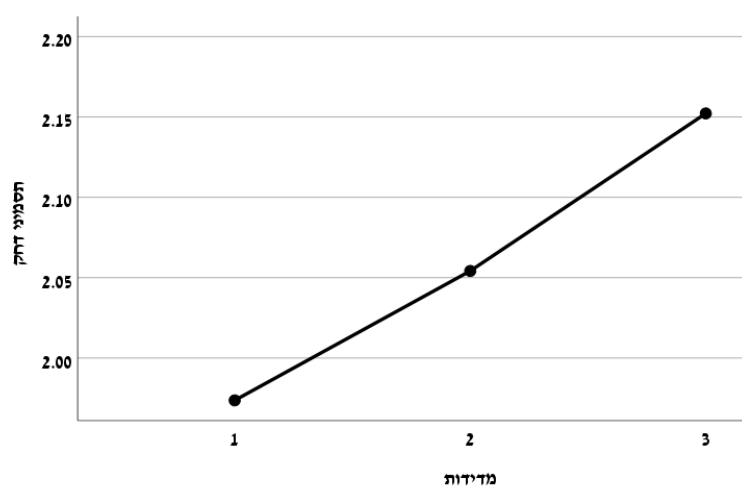
תרשים 8: השוואה בין תומכי קואליציה ותומכי אופוזיציה לאורך שלוש מדידות חוזרות של רמת המורל (סולם 1-5).

תרשים 8 מצביע על כך שדפוס רמת המורל לאורך שלוש המדידות שונה בין שתי הקבוצות. בעוד בקרב תומכי הקואליציה נראית שמירה על רמת המורל בין מדידה ראשונה לשנייה ועליה קטנה אך מובהקת מהמדידה השנייה למדידה השלישית ($p < .001$), בקרב תומכי האופוזיציה נמצאה ירידה גדולה ומובהקת ממדידה אחת לבאה בכל שלוש המדידות ($p < .001$). ההבדלים בין הקבוצות לא היו מובהקים במדידה הראשונה אבל היו מובהקים בשתי המדידות הבאות ($p < .001$).

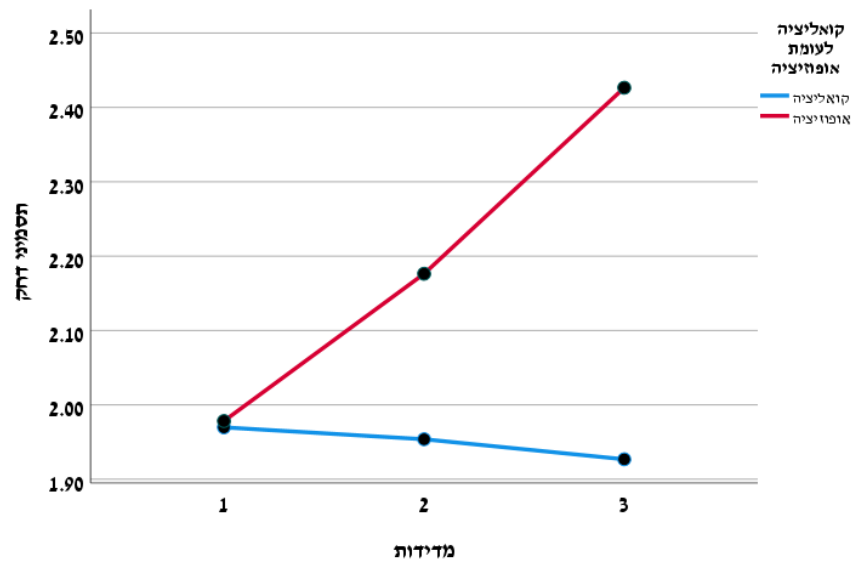
תסמיני דחק

תרשים 9: ממוצע תסמיני דחק של כלל המדגם לאורך שלוש מדידות חוזרות (סולם 1-5).

ניתוח ממוצע תסמיני הדחק של כלל המדגם (תרשים 9) מצביע על עליה של תסמיני הדחק לאורך שלוש המדידות: עליה מובהקת במדידה השנייה ($p = .006$) ובמדידה השלישית ($p = .001$).

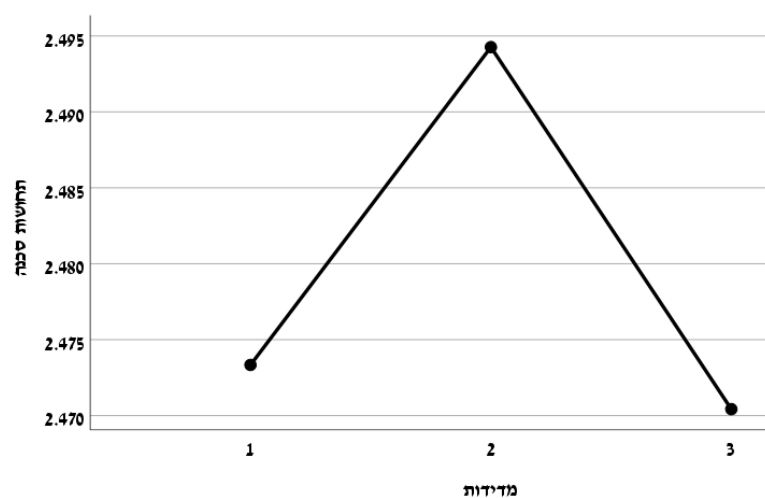
תרשים 10: השוואה בין תומכי קואליציה ותומכי אופוזיציה לאורך שלוש מדידות חוזרות של רמת תסמיני דחק (סולם 1-5).

תרשים 10 מראה כי במדידה הראשונה של רמת תסמיני דחק, לא נמצא הבדל בין שתי הקבוצות וכי רמת הדחק נמוכה למדי. בשתי המדידות לאחר מכן נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות ($p=.001$). בקבוצת תומכי קואליציה אין הבדלים מובהקים בין המדידות, אך בקבוצת תומכי אופוזיציה יש עליה מובהקת בתסמיני הדחק במדידה השנייה ובמדידה השלישית ($p=.001$).

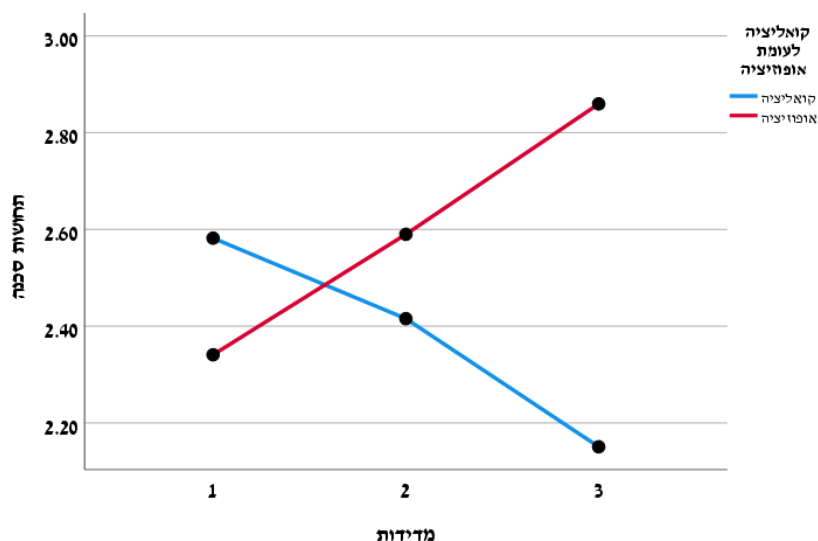
תחושות סכנה

תרשים 11: ממוצע תחושות סכנה של כלל המדגם לאורך שלוש מדידות חוזרות (סולם 1-5).

הממוצע של כלל המדגם מראה דפוס יוצא דופן לפיו במדידה השנייה ישנה עליה מובהקת בתחושות הסכנה אך זו יורדת בצורה מובהקת חזרה לרמה של מדידה ראשונה במדידה השלישית. כפי שניתן לראות בתרשים 12, דפוס זה מתקיים בשל ההבדלים המשמעותיים מאוד בדפוס התוצאות בין שתי הקבוצות.

תרשים 12: השוואה בין תומכי קואליציה ואופוזיציה לאורך שלוש מדידות חוזרות תחושות סכנה (סולם 1-5).

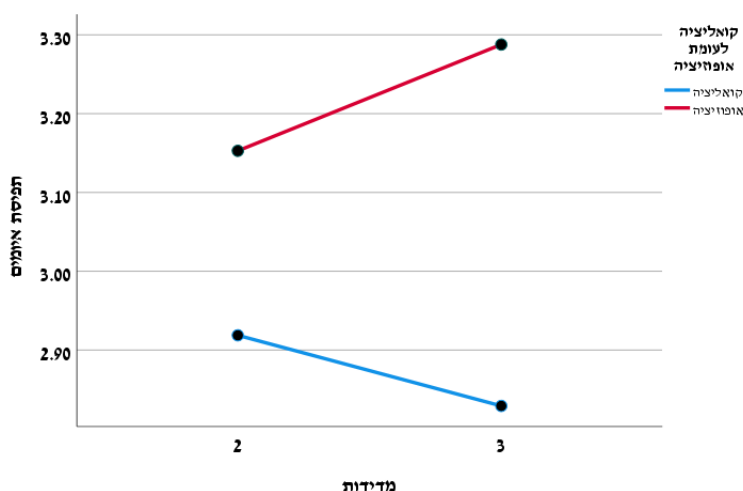

תרשים 12 מצביע על כך שדפוס רמת תחושות הסכנה לאורך שלוש המדידות הפוך בין שתי הקבוצות. בעוד בקרב תומכי הקואליציה נראית ירידה מובהקת ממדידה אחת לבאה בשלוש המדידות ($p=.001$), בקרב תומכי האופוזיציה נמצאה עליה מובהקת ממדידה אחת לבאה, בכל המדידות ($p=.001$). גם ההבדלים בין הקבוצות היו מובהקים בכל שלוש המדידות ($p=.001$), אך יש לשים לב לכך שבמדידה הראשונה הכיוון של הממצאים היה הפוך משתי המדידות הבאות, כלומר במדידה שלפני בחירות 2022, תומכי הקואליציה העכשווית דיווחו על רמת תחושת סכנה גבוהה מזו של תומכי האופוזיציה.

תפיסת איומים

תרשים 13 (בהמשך) מצביע על דפוס שונה מאד לשתי הקבוצות: תפיסת האיומים של תומכי הקואליציה יורדת באופן מובהק במדידה השלישית בהשוואה למדידה השנייה ($p=.001$). לעומת זאת, תפיסת האיומים של תומכי האופוזיציה עולה באופן מובהק ($p=.001$) במדידה השלישית בהשוואה למדידה השנייה. בנוסף, בשתי המדידות ההבדל בין שתי הקבוצות מובהק ($p=.001$).

תרשים 13: השוואה בין תומכי קואליציה ואופוזיציה לאורך שתי מדידות חוזרות של תפיסת איומים (סולם 1-5).

בהמשך, כדי לאמוד את תפיסת האיומים העכשווית בקרב המדגם כולו במטרה להבין מה הם הנושאים שמטרידים יותר מכל את האזרחים בישראל בימים אלו, חישבנו ממוצע כללי עבור כל אחד מן האיומים בנפרד. לוח 3 מציג את כל האיומים שבדקנו, מסודרים לפי רמת חומרתו של האיום בהתאם לגובה הממוצע של דירוגו בכלל המדגם במדידה שלישית. ממצאים אלו מראים כי האלימות בחברה הישראלית והאיום של המצב הפוליטי בישראל נתפסים כמאיימים ביותר בקרב המדגם הנוכחי.

לוח 3: תפיסת איומים מדידה שלישית מסודר לפי ממוצע (מגבוה לנמוך)

האיום	ממוצע	ס.ת
אלימות בחברה בישראל	3.63	1.1
פוליטי	3.40	1.3
גרעין איראני	3.20	1.2
בטחוני	3.19	1.1
משבר האקלים	3.06	1.2
כלכלי	2.91	1.2
רעידת אדמה	2.74	1.1
בריאותי	2.15	1.1

מגבלות המחקר

למחקר הנוכחי יש מספר מגבלות: (א) המחקר מתבסס על דיווח עצמי, אשר למרות היותו שיטת מחקר מקובלת ותקפה, יש לקחת בחשבון אפשרות של הטית דיווח המשיבים. לאור זאת רצוי לסייג את הממצאים ולבצע מחקרי המשך לאישושם. (ב) מאחר והמחקר מבוסס על מדגם של חברת פאנל אינטרנטית, יש לקחת בחשבון שלא נכללות בו אוכלוסיות בעלות אוריינות דיגיטלית נמוכה. (ג) החלוקה למשיבים תומכי קואליציה ואופוזיציה נעשתה על סמך דיווחי הנבדקים ביחס לבחירת המפלגה בבחירות, שדווחו במדידה השנייה. יצאנו מהנחה שהחלוקה לא השתנתה בין המדידות

שביניהן הפריד זמן קצר, אך הנחה זו עשויה להיות שגויה (למשל יתכן שאנשים מסוימים שינו את עמדתם ויצביעו למפלגה אחרת לו יתקיימו הבחירות כעת). לפיכך, רצוי לבחון זאת במחקר/ים נוספים.

סיכום ומסקנות

מתוצאות המחקר ניתן להסיק שמאז בחירות נובמבר 2022 הולך וגדל הפער בין שתי הקבוצות במחקר. קבוצות אלו מהוות במדגם הנוכחי (וסביר להניח שגם באוכלוסייה, לפחות לפי תוצאות חמשת סבבי הבחירות האחרונים) שני חצאים של הישראלים היהודים - תומכי מפלגות הקואליציה לעומת תומכי מפלגות האופוזיציה. זמן קצר לפני הבחירות ניתן היה להבחין בכך שתומכי האופוזיציה של היום (אז הקואליציה) היו בעלי חוסן לאומי ותקווה גבוהים יותר, ורמת תחושות סכנה נמוכה יותר בהשוואה לתומכי הקואליציה של היום (אז האופוזיציה). בשאר המדדים (חוסן אישי, מורל, ותסמיני דחק) לא היו הבדלים משמעותיים בין הקבוצות במדידה שנעשתה טרם בחירות 2022, מה שמעיד על כך שגם תומכי הקואליציה של היום חשו על קרקע יציבה יחסית לפני הבחירות. בכל המדדים הללו ניכר שבעקבות הבחירות והמאורעות שהתרחשו אחריהם, תומכי האופוזיציה מעידים על דרדור גדול ומשמעותי במדדי חוסן ודחק: החוסן הלאומי, החוסן האישי, התקווה לעתיד טוב יותר והמורל ירדו באופן מובהק, ואילו תסמיני הדחק ותחושות הסכנה עלו באופן מובהק בקרב קבוצה זו. יחד עם זאת, **לא ניתן לטעון באופן גורף** שעבור קבוצת תומכי הקואליציה ניכרת תמונת מראה. הסיבה לכך היא שרק בחלק קטן מן המדדים ניתן להבחין אצלם בשינוי מובהק לטובה בעקבות הבחירות (ממצא זה עולה במדדי החוסן הלאומי ותחושות הסכנה, ובמידה מסוימת גם במדד המורל). בשאר המדדים או שלא ניכר שינוי כלל או שאפילו ניתן להבחין בהידרדרות. במדד התקווה לעתיד טוב יותר ובמדד תסמיני דחק נמצאה אצלם יציבות יחסית בין המדידות השונות. אך לא פחות חשוב, במדד החוסן האישי גם תומכי הקואליציה, בדומה לתומכי האופוזיציה, מראים ירידה משמעותית.

מעבר לכלל הממצאים ניתן להבחין בכך שבעקבות הבחירות הפער בין שתי הקבוצות מעמיק והולך, דבר המוביל לכך שניתן לטעון שמחצית מהישראלים כיום חשים ככל הנראה שהקרקע בוערת תחת רגליהם (חוסן לאומי ואישי נמוכים, תחושות סכנה גוברות, חשש מאיומים שונים ועלייה בתסמיני דחק). פערים הולכים וגדלים אלו מצביעים על משבר פוליטי/חברתי מהחמורים שפקדו את החברה בישראל, וקשה לראות או לנבא כיצד המשבר יבוא לסיומו.

רשימה ביבליוגרפית

- Bonanno, G.A., Romero, S.A., & Klein, S.I. (2015). The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families, and communities. *Psychol. Inq.*, 26, 139–169.
- Campbell-Sills, L., & Stein, M.B. (2007). Psychometric analysis and refinement of the Connor–Davidson resilience scale (CD-RISC): Validation of a 10-item measure of resilience. *J. Trauma. Stress*, 20, 1019–1028.
- Derogatis LR, Savitz KL. The SCL-90-R and brief symptom inventory (BSI) in primary care. In: *Handbook of Psychological Assessment in Primary Care Settings*. (2000). Maruish ME. (Ed). Lawrence Erlbaum Associates: Mahwah, NJ, USA. p. 297–334.

- Eshel, Y., Kimhi, S., Marciano, H., & Adini, B. (2022). Perceived Partial Social Belonging (PPSB) as a Mediator of the Links Between Demographic Characteristics and Resilience – Submitted to Brit. J, Soc. Psy.
- Eshel, Y., Kimhi, S., Marciano, H., & Adini, B. (2020). Age and gender of adults as determinants of coping with COVID-19 pandemic. *Global Journal of Science Frontier Research*, 20(4), 25-36.
- Jarymowicz M, Bar-Tal D. (2006). The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Social Psychology*, 36(3):367–92
- Kimhi, S. Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B., (2022). Do we cope similarly with different adversities? COVID-19 Versus Armed Conflict. *BMC Public Health*, 22: 2151.
- Kimhi, S. (2016). Levels of Resilience: Associations among Individual, Community, and National Resilience. *Journal of Health Psychology*, 21(2), 164-170.
- Kimhi, S., & Eshel, Y. (2019). Measuring national resilience: A new short version of the scale (NR-13). *Journal of Community Resilience*, 47(3), 517-528.
- Kimhi, S., Eshel, Y., & Bonanno, G. (2020). Resilience and risk factors as prospective predictors of depression and anxiety symptoms following intensive terror attacks in Israel. *Personality and Individual Differences*, 159, 109864.
- Kimhi, S., Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B., (2022). Do we cope similarly with different adversities? COVID-19 Versus Armed Conflict. *BMC Public Health*, 22: 2151.
- Marciano, H., Eshel, Y., Kimhi, S., & Adini, B. (2022). Hope and Fear of Threats as Predictors of Coping with Two Major Adversities, the COVID-19 Pandemic and an Armed Conflict. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1123.
- Roylance, D. (2001). Stress–strain curves. Cambridge: MIT Press.
- Solomon, Z., Prager, E., 1992. Elderly Israeli Holocaust survivors during the Persian Gulf War: a study of psychological distress. *American Journal of Psychiatry*, 149 (12), 1707–1710.
- Son, C., Sasangohar, F., Neville, T., Peres, S. C., & Moon, J. (2020). Investigating resilience in emergency management: An integrative review of literature. *Applied Ergonomics*, 87, 103114.

קישור לדוח המחקר הקודם, לאחר שתי מדידות חוזרות

<https://muchanut.haifa.ac.il/images/%D7%A7%D7%9E%D7%97%D7%99-%D7%93%D7%95%D7%97%D7%9E%D7%97%D7%A7%D7%A8%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%A6%D7%A8-%D7%97%D7%95%D7%A1%D7%9F%D7%91%D7%A2%D7%A7%D7%91%D7%95%D7%AA%D7%94%D7%91%D7%97%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA-13-3-23.pdf?fbclid=IwAR1sa3d6M2Tp3LpTzZfdtFH2SU-EhcncIcEKlhAfs-QBf6A-xmcdKTgtgiA>